

The Legal Nature of Bank Safe Deposit Box Contracts: Foundations and Type of Liability

Yaser Moradi¹, Mohammad Javad Farahzadi^{2*}

1. Head of Banking Law Think Tank, Imam Sadiq University; PhD in Private Law, Mofid University, Qom, Iran.

Email: yaser110us@gmail.com

2. PhD Student in Private Law, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

*Corresponding Author: Email: mj.farahzadi@isu.ac.ir

ABSTRACT

While the mobilization and allocation of resources constitute the primary function of banks, they also offer safe deposit box services to safeguard customers' valuable assets and documents, such as cash, securities, and precious items. A key legal challenge concerning these services is characterizing the nature of the contractual relationship between the bank and the customer. The central question is whether this relationship constitutes a lease of space, a deposit (wadi'ah), a contract for custodial services (ijārah of persons), or a composite institution that may be classified as an innominate contract. A related issue involves determining the basis and type of the bank's liability. This research concludes that the contract is best justified as a composite agreement ('aqd-e morakkab) combining the hire of things and the hire of persons. Despite the generally fiduciary (amāni) nature of such contracts, considerations of

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.48300/jlr.2024.459678.2659

Received:

6 April 2024

Accepted:

18 June 2024

Published:

5 January 2026

social interest (maslahah-e ejtema'i), legal requirements, and contractual terms establish the bank's liability for loss. Given the bank's professional expertise in safeguarding valuables, its obligation is one of results (ta'ahhod be natijeh). Consequently, the customer need not prove bank negligence, and the bank cannot exonerate itself merely by proving a lack of fault, implying a form of strict liability. This research focuses on the theoretical foundations (maqām-e sobūt) of the bank-customer relationship. In the context of judicial proof and adjudication (maqām-e esbāt), however, the quantum of compensation is subject to judicial discretion based on all evidence, including contractual terms, customary practice ('urf), and the principle of acquittal (barā'at) regarding any excess.

Keywords: Bank Safe Deposit Box, Deposit, Hire of Things, Hire of Persons, Bank Liability, Strict Liability, Composite Contract.

Funding:

The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Yaser Moradi: Conceptualization, Methodology, Formal Analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Mohammad Javad Farahzadi: Software, Validation, Investigation, Data Curation, Supervision.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Moradi, Yaser & Mohammad Javad Farahzadi. "The Legal Nature of Bank Safe Deposit Box Contracts: Foundations and Type of Liability". *Journal of Legal Research*, 24, no. 64 (January 5, 2026), 309-336.

Extended Abstract

While the mobilization and allocation of resources constitute the primary function of banks, they also offer safe deposit box services to safeguard customers' valuable assets, such as cash, securities, and important documents, thereby providing security and custodial assurance. A significant legal issue arising from this service is the precise characterization of the contractual relationship between the bank and the customer. In analyzing its nature, several interpretations emerge: First, the relationship may be viewed as a simple deposit contract ('aqd-e wadi'eh-ye sadeh), wherein the customer entrusts property to the bank as a depositary. Second, it may be construed as a remunerated deposit (wadi'eh-ye mo'jureh), where the bank's fiduciary duty is performed in exchange for a fee, implied as a condition of the contract. Third, the arrangement could be governed by the rules of a contract for the hire of things ('aqd-e ejare-ye ashya), as the bank effectively leases the physical safe deposit box to the customer. Fourth, emphasis may be placed on the bank's duty to protect the customer's property for a fee, suggesting the application of a contract for the hire of persons ('aqd-e ejare-ye ashkhas). Fifth, by considering both the lease of space and the provision of custodial service, the contract may be understood as a composite contract ('aqd-e morakkab) combining elements of hire of things and hire of persons. Sixth, given its distinctive features, the contract may not fit neatly into any nominate category ('oqood-e mo'ayyan); instead, pursuant to Article 10 of the Iran's Civil Code, it could be treated as an innominate contract ('aqd-e gheyr-e mo'ayyan).

Some scholars have also sought to frame it as a safekeeping contract ('aqd-e hefz ya estehfaz), drawing analogies to institutions in French law. A further pertinent subject is the basis and type of the bank's liability. Utilizing a descriptive-analytical methodology and drawing on library and electronic resources, this research concludes that the contract is best justified as a composite of hire of persons and hire of things. Although lease contracts are ordinarily fiduciary (amāni) in nature, considerations of social interests (maslahat-e ejtema'i), legal requirements, special statutes, and contractual terms render the bank liable for loss. Given the bank's professional expertise in safeguarding valuables, its obligation is result-oriented (ta'ahhod be natijeh).

Consequently, the customer need not prove bank negligence, and the bank cannot escape liability merely by demonstrating an absence of fault, reflecting a form of strict liability (liability without fault), which fosters customer confidence in entrusting their assets to safe deposit boxes. This study focuses on the theoretical establishment (maqām-e sobūt) of the bank–customer relationship. In the realm of judicial proof and adjudication (maqām-e esbāt),

however, the quantum of compensation falls to judicial discretion, exercised in light of all evidence, including contractual terms, specific and general custom ('urf), and the principle of acquittal (bara'at) regarding any excess.

ماهیت‌شناسی قرارداد صندوق امانات بانکی؛ مبانی و نوع مسئولیت

یاسر مرادی^۱، محمدجواد فرحزادی^۲

۱. مسئول اندیشکده حقوق بانکی دانشگاه امام صادق علیه السلام؛ دکترای حقوق خصوصی، دانشگاه مفید قم، قم، ایران.
yaser110us@gmail.com
۲. دانشجوی دکترای حقوق خصوصی، دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، ایران.
*نویسنده مسئول: mj.farahzadi@isu.ac.ir

چکیده:

در کنار تجهیز و تخصیص منابع که کار اصلی بانک است، بانک‌ها برای پاسخگویی به نیاز دارندگان اموال و اسناد با ارزش از قبیل وجوه نقد، سکه و اوراق بهادار و اطمینان خاطر آنان از حفظ و نگهداری دارایی‌های ارزشمند خود، صندوق‌های امانات را در قالب یکی از خدمات بانکی به مشتریان خود عرضه می‌کنند. چالش حقوقی مهمی که در خصوص این صندوق‌ها وجود دارد، شناسایی و توصیف ماهیت رابطه حقوقی میان بانک و مشتری است. پرسش اصلی این است که آیا بانک در واقع صندوق امانات را به مشتری اجاره می‌دهد، یا رابطه ایجادشده ماهیت سپردن مال به صورت ودیعه دارد، یا اینکه بانک در حکم اجیر مشتری برای حفظ و صیانت از اموال عمل می‌کند. همچنین این احتمال مطرح است که قرارداد مزبور واجد ماهیتی مرکب و تلفیقی از نهادهای یادشده باشد، یا حتی به دلیل ویژگی‌های خاص خود در زمره عقود نامعین قرار گیرد. موضوع دیگر در این زمینه، مبنای مسئولیت و نوع تعهد بانک در قبال مشتریان است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، قرارداد مذکور در قالب عقدی مرکب از اجاره

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/ijr.2024.459678.2659

تاریخ دریافت:

۱۸ فروردین ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۲۹ خرداد ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۵ دی ۱۴۰۴

اشخاص و اشیا قابل توجیه است. با وجود امانی بودن عقد اجاره، بنا بر مصالح اجتماعی، الزامات قانونی، قوانین خاص و شروط قراردادی، در صورت ورود خسارت، بانک در برابر صاحبان این اموال مسئول است و می‌توان تعهد بانک را با توجه به تخصصی که در نگهداری اشیای ارزشمند دارد، تعهد به نتیجه قلمداد نمود و در صورت ورود خسارت، بانک را مسئول دانست و بر این اساس نه‌تنها مشتری نیازی به اثبات تقصیر بانک ندارد، بلکه بانک با اثبات بی‌تقصیری خود هم نمی‌تواند از مسئولیت معاف شود. به‌علاوه از پاره‌ای از مقررات و الزامات قانونی نیز مسئولیت نوعی و بدون تقصیر بانک، قابل استنباط است. پژوهش حاضر ناظر به مقام ثبوت و تحلیل نظری رابطه بانک و مشتری است و البته در مقام اثبات و رسیدگی قضایی، میزان غرامت به تشخیص قاضی و بر اساس کلیه شواهد و قراین از جمله شروط قراردادی، عرف‌های خاص و عام و در نهایت اصل برائت نسبت به مازاد تعیین می‌شود.

کلیدواژه‌ها:

صندوق امانات بانکی، ودیعه، اجاره اشیا، اجاره اشخاص، مسئولیت بانک.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

یاسر مرادی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.
محمدجواد فرحزادی: استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحقیق و بررسی، نظارت بر داده‌ها، نظارت.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

مرادی، یاسر و محمدجواد فرحزادی. «ماهیت‌شناسی قرارداد صندوق امانات بانکی؛ مبانی و نوع مسئولیت». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۴، ش. ۶۴ (۱۵ دی ۱۴۰۴)، ۳۰۹-۳۳۶.

مقدمه

اهداف اصلی تأسیس بانک، حفظ و به‌کاراندازی پول نقد و نقل و انتقال آن به‌منظور تأمین منافع اقتصادی سپرده‌گذاران و مشارکت در رشد و توسعه اقتصادی است. با این حال یکی از خدماتی که بانک‌های معتبر با توجه به نیاز و درخواست مشتریان خود ارائه می‌دهند، نگهداری و حفاظت از اشیاء و اموال آنان از قبیل وجه نقد رایج، ارز، مسکوکات، طلا و جواهرات و حتی مدارک و اسناد غیرمالی مثل مدارک هویتی و تحصیلی، آلبوم خانوادگی و... است. بانک‌ها این خدمت را در قالب صندوق امانت ارائه می‌کنند. این صندوق‌ها اغلب دارای دو قفل هستند که یک قفل با کلیدی که در اختیار بانک است، باز می‌شود و قفل دیگر صرفاً با کلیدی که به مشتری داده شده است، گشوده می‌شود و متصدی صندوق بدون کلید مشتری، امکان باز کردن صندوق و دسترسی به محتویات آن را ندارد. همچنین محتوای این صندوق‌ها محرمانه بوده و بانک از محتویات درون صندوق آگاه نیست. مشتری نیز هر زمان که بخواهد می‌تواند با هماهنگی بانک، اموالی در آن گذاشته یا چیزی از آن بردارد. بانک‌ها این صندوق‌های امانت را با قراردادی در اختیار مشتریان خود می‌گذارند. میزان وظایف و مسئولیت‌های هر یک از طرفین (بانک/امانت‌گذار) در درجه اول به شناسایی و تشخیص ماهیت این قرارداد بستگی دارد.

در حقوق مدنی و فقه اسلامی، قراردادهای متعددی وجود دارد که شخصی مال دیگری را به‌عنوان امانت در اختیار می‌گیرد که از این عقود در طبقه‌بندی قراردادهای عقود امانی تعبیر می‌شود؛ نظیر عقد ودیعه، عاریه، اجاره، وکالت، شرکت، مضاربه و... . حدود و نوع مسئولیت بانک با توجه به ماهیت قرارداد و رابطه بین بانک و مشتری متفاوت است؛ از این رو ماهیت‌شناسی قرارداد بانکی مربوط به صندوق امانات از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ بنابراین پرسش اساسی این است که ماهیت حقوقی قرارداد مذکور چیست و در نتیجه مشخص می‌شود که بار اثبات تقصیر در این دعوا بر عهده کیست. آیا بانک در فرض اثبات عدم تقصیر، از مسئولیت معاف خواهد شد یا خیر. افزون بر آن تعیین مبانی مسئولیت و نوع تعهد بانک در قرارداد مربوط به صندوق امانات بانکی بسیار حائز اهمیت است.

از نظر پیشینه پژوهش باید گفت که در خصوص موضوع این مقاله، کار پژوهشی مشابه اعم از مقاله، پایان‌نامه و رساله وجود ندارد. گرچه در بعضی از موضوعات و عناوین فرعی که این پژوهش بدان پرداخته، پایان‌نامه‌ها و مقالاتی به چشم می‌خورد؛ در بحث افراط و تفریط امین، مقاله «پیامدهای حقوقی تقصیر امین قراردادی» به مبنا و ریشه امین شدن و تفاوت در گستره و نوع مسئولیت‌ها و پیامدهای ناشی از آن با توجه به آن مبنا می‌پردازد ولی در آن به موضوع صندوق امانات بانکی اشاره‌ای نشده است. مقاله

«اقتضای ذات و اطلاق عقد ودیعه نسبت به مجانیت» نیز با توجه به اینکه قانون مدنی عقد ودیعه را یک عقد مجانی دانسته، به این سؤال پاسخ می‌دهد که آیا مجانی بودن، مقتضای ذات عقد ودیعه است یا مقتضای اطلاق آن. نویسندگان مقاله نتیجه گرفته‌اند که رایگان بودن، مقتضای اطلاق عقد ودیعه است؛ بنابراین دریافت دستمزد از سوی امانت‌دار، عقد را از ودیعه بودن خارج نمی‌کند. در این مقاله نیز به موضوع صندوق امانات بانکی به‌طور مستقیم اشاره‌ای نشده است. مقاله «صندوق امانات در سیستم بانکی: توجیه اقتصادی و امکان‌سنجی توسعه و گسترش»، مسئله صندوق امانات بانکی را صرفاً از جهت اقتصادی مورد بررسی قرار داده است و در برخی کلیدواژه‌ها با مقاله مشترک است، ولی ارتباط موضوع آن با پژوهش بسیار ناچیز است. مقاله «بررسی ابعاد جزایی و حقوقی سرقت از بانک ملی تهران» بیشتر به موضوع رسانه‌ای شده سرقت از بانک ملی پرداخته و جنبه کیفری در آن غلبه محسوس دارد و ارتباط مستقیمی با موضوع این مقاله ندارد. همچنین در پایان‌نامه «بررسی ماهیت و آثار ودیعه ضمن عقد اجاره در حقوق ایران»، با وجود آنکه دو عقد ودیعه و اجاره مورد مطالعه واقع شده، اما از نظر موضوع اصلی و قلمروی تحقیق، صرفاً به قراردادهای رهن و اجاره اماکن مسکونی پرداخته و به‌هیچ‌وجه وارد موضوع مقاله یعنی صندوق امانات بانکی نشده است؛ بنابراین هیچ‌گونه ارتباط مستقیمی بین این پایان‌نامه و مقاله وجود ندارد.

با وجود سوابق مزبور همچنان سؤالات بی‌پاسخی وجود دارد که ضرورت این پژوهش را توجیه می‌نماید. پیش از ورود به بحث اصلی لازم است پاره‌ای از عقود مرتبط با موضوع پژوهش را به اختصار مورد تأمل قرار دهیم؛

۱- عقد ودیعه: عقد ودیعه را می‌توان مهم‌ترین عقد از عقود امانی دانست. برخی حقوق‌دانان در یک تقسیم‌بندی کلی، عقود امانی را به دو دسته تقسیم کرده‌اند: امانت استیمانی و امانت غیراستیمانی.^۱ امانت استیمانی آن است که مالک به‌منظور حفظ مال خود، شخصی را که مورد اعتماد است، برمی‌گزیند و مال خود را صرفاً به‌منظور حفظ و نگهداری به او می‌سپارد.^۲ در میان عقود معین، امانت استیمانی منحصر به عقد ودیعه است. منظور از امانت غیراستیمانی آن است که کسی مال خود را برای رسیدن به غرض و هدفی مثل تعمیر کردن، بهره بردن در ازای عوض و... در اختیار دیگری قرار می‌دهد. در این‌گونه موارد هم کسی که با اذن مالک مال غیر را در اختیار می‌گیرد، دارای ید امانی است و می‌توان

۱. محمدجعفر جعفری لنگرودی، مبسوط در ترمینولوژی حقوق (تهران: گنج دانش، ۱۳۸۱)، ۶۲۲.

۲. سید محمدحسین ترحینی عاملی، الزبده الفقهیه فی شرح الروضه البهیة، جلد ۵ (بیروت: دارالفقه للطباعة والنشر، ۱۳۲۷

او را امین تلقی نمود. امانت غیراستیمانی در تعداد زیادی از عقود معین نمود یافته است، مثل عقد اجاره اشیا، عقد وکالت، عقد عاریه و...^۳. البته باید توجه داشت بر فرض پذیرش این تقسیم، ید امین هم در امانت استیمانی و هم در امانت غیراستیمانی، در هر حال امانی بوده و مشمول قاعده استیمان است. عقد ودیعه از سوی امانت‌گذار (مالک)، عقدی اذنی است و از سوی امانت‌دار که تعهد به حفظ مال می‌کند، عقدی جایز و عهدی است و در حالت عادی که امانت‌دار بابت نگهداری مال غیر، عوضی دریافت نمی‌کند، از عقود مجانی و احسانی است. در مورد اینکه مجانی بودن، مقتضای ذات عقد ودیعه است یا مقتضای اطلاق آن، اختلاف نظر وجود دارد. در صورتی که این شرط، خلاف مقتضای اطلاق عقد باشد، درج شرط عوض در آن نافذ خواهد بود و در صورتی که خلاف مقتضای ذات ودیعه باشد، عقد باطل است.^۴ این نکته در موضوع بحث مقاله حاضر تأثیر به‌سزایی خواهد داشت که در ادامه به آن اشاره می‌شود.

۲- عقد اجاره اشیا: عقد اجاره اشیا که در ماده ۴۶۶ قانون مدنی به آن اشاره شده، عقدی است لازم، تملیکی و معوض و موضوع آن منافع عین مستأجره است و از این نظر قرابت فراوانی با قرارداد استفاده از صندوق امانات بانکی دارد.

۳- عقد اجاره اشخاص: در مباحث مربوط به صندوق امانات بانکی، توجه به ماهیت عقد اجاره اشخاص، موضوع ماده ۵۱۲ قانون مدنی، از این نظر ضروری است که صاحبان اموال و امانات صرفاً محلی را برای نگهداری مال خود از بانک اجاره نمی‌کنند (اجاره اشیا)، بلکه از تخصص و خدمت بانک و کارکنان آن در حفظ و نگهداری اموال خود نیز بهره‌مند می‌شوند (اجاره اشخاص).

۴- عقد نامعین: بر اساس برخی دیدگاه‌ها، قرارداد مربوط به صندوق امانات بانکی ماهیت یگانه و شناخته‌شده در حقوق ما ندارد و تحت هیچ یک از عقود معین و بانام قرار نمی‌گیرد. با توجه به اصل آزادی قراردادها، اراده خلاق طرفین می‌تواند برحسب نیاز، یک رابطه جدید حقوقی ایجاد کند، بدون اینکه نام مشخصی داشته باشد. این نوع قراردادها که به عقود نامعین یا بی‌نام معروف‌اند، در ماده ۱۰ قانون مدنی به این تعبیر پیش‌بینی شده‌اند: «قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند، در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد، نافذ است». این احتمال که ماهیت قرارداد صندوق امانات بانکی در قالب هیچ یک از عقود پیش‌گفته یا ترکیبی از آنها قرار نگیرد و مشمول ماده ۱۰ قانون مدنی باشد، در این پژوهش بررسی خواهد شد. پس از مرور عقود که ممکن است مبنای قرارداد صندوق امانات

۳. سید محمدحسن بجنوردی، القواعد الفقهیه (قم: مطبعه الهادی، ۱۴۱۹ ق.)، ۹.

۴. ناصر کانونیان، حقوق مدنی، دوره عقود معین (۴) (تهران: شرکت انتشار: انتشارات مدرس، ۱۳۷۶)، ۱۶.

بانکی قرار گیرد، ابتدا احتمالات مختلفی که در خصوص ماهیت این قرارداد وجود دارد، مورد ارزیابی واقع خواهد شد و سپس مسئولیت بانک در قبال مشتریان بر اساس شروط ضمن عقد و الزامات قانونی بررسی می‌گردد.

۱- احتمالات قابل طرح در خصوص ماهیت قرارداد صندوق امانات بانکی و حدود مسئولیت بانک

در خصوص ماهیت قرارداد مربوط به صندوق امانات بانکی، احتمالات و دیدگاه‌های چندی قابل طرح است که پس از نقل هر یک، به نقد و ارزیابی آنها خواهیم پرداخت. پس از آن باید بررسی نمود که آیا بانک در صورت ورود خسارت ناشی از نقص یا تلف اموال مشتریان، در برابر آنان ضامن است یا خیر؛ و در صورت ضامن بودن بانک، در مقام اثبات، بار اثبات تقصیر بر عهده زیان‌دیده است یا خیر.

۱-۱- احتمال نخست: ودیعه متعارف (بدون اجرت)

عقد ودیعه یکی از عقود معین در قانون مدنی و فقه اسلامی است که دارای ماهیت و آثار مشخصی است. اساس این ماهیت حقوقی اساس این دیدگاه را تشکیل می‌دهد.

۱-۱-۱- طرح دیدگاه

نخستین احتمالی که در مورد ماهیت قرارداد مربوط به صندوق امانات بانکی وجود دارد، این است که این قرارداد از نوع عقد ودیعه باشد. چنان‌که گفته شد عقد ودیعه از سوی امانت‌گذار، عقدی اذنی و از سوی امانت‌دار عقدی، عهدی است. به‌علاوه این عقد از عقود احسانی، مسامحی و غیرمعوض است. در توجیه این دیدگاه می‌توان گفت اساساً کلمه امانت که در تعبیر صندوق امانات بانکی به کار رفته است، در حقوق و عرف ما به عقد ودیعه انصراف دارد (امانت خاص یا امانت استیمانی)؛ بنابراین رابطه بانک و امانت‌گذار، تابع عقد ودیعه خواهد بود. در عقد ودیعه، در صورت ورود خسارت و تلف، چنانچه امانت‌دار تعدی یا تفریط نکرده باشد، ضامن نیست (ماده ۶۱۴).^۵ قاعده استیمان نیز این مطلب را تأیید می‌نماید.^۶ مطابق قاعده مذکور، امین ضامن نیست، مگر در صورتی که مرتکب تعدی یا تفریط گردد.^۷ بنابراین در صورت ورود خسارت و مفقود شدن یا سرقت اموال موجود در صندوق‌های امانات بانکی، مسئولیتی

۵. سید مصطفی محقق داماد، قواعد فقه (بخش مدنی) (تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۴۰۰)، ۱۲۷.

۶. سید محمدکاظم مصطفوی، القواعد (مائه قاعده فقهیه) (قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۷ ق)، ۱۷.

۷. الامین لایضمن الا بتعد او تفریط

متوجه بانک نخواهد بود.

۱-۱-۲- نقد و ارزیابی

امانت‌دار بابت نگهداری مال ودیعه دستمزدی دریافت نمی‌کند؛ حال آنکه بانک در ازای این خدمت از مشتریان خود وجوهی دریافت می‌کند. دوم، عقد ودیعه، عقدی جایز است که به اراده هر یک از طرفین در هر زمان قابل فسخ است؛ در حالی که قراردادهای مربوط به صندوق امانات، مطابق نمونه‌های موجود و آیین‌نامه‌های مربوطه، برای بازه‌های زمانی یک‌ساله منعقد می‌شوند و پیش از اتمام دوره قرارداد قابل فسخ نیستند؛ بنابراین از این نظر نیز نمی‌توان ماهیت حقوقی این قرارداد را صرفاً عقد ودیعه دانست. سوم اینکه در اجاره صندوق‌های امانت بانکی، بسته به ابعاد و حجم صندوق‌ها، میزان هزینه‌ای که امانت‌گذار پرداخت می‌کند، تفاوت دارد و این اختلاف نشان می‌دهد که نمی‌توان احکام و آثار این رابطه حقوقی را با ماهیت عقد ودیعه ساده تحلیل نمود. چهارم، بانک را نباید یک امانت‌دار ساده تلقی نمود و او را مشمول قاعده استیمان دانست. فرض بر این است که بانک با توجه به امکانات، تخصص و ابزارهایی که در اختیار دارد، یک مرجع حرفه‌ای برای نگهداری اموال و اسناد ارزشمند مردم است. هیچ‌گاه انسان متعارف برای نگهداری اموال ارزشمند خود از مکان‌هایی که در اقامتگاه‌ها، هتل‌ها و اماکن زیارتی پیش‌بینی شده، استفاده نمی‌کند و بانک را برای امانت گذاشتن چنین اموالی انتخاب می‌نماید.

در انتقاد از ودیعه دانستن قرارداد مربوط به صندوق امانات بانکی، ممکن است گفته شود چون بانک از محتوای صندوق اطلاع ندارد، بنابراین نمی‌تواند آن را قبول کند؛ زیرا مورد معامله مجهول است و در نتیجه احکام عقد ودیعه در این رابطه جاری نمی‌شود. این انتقاد وارد به نظر نمی‌رسد؛ زیرا صرف نامعلوم بودن محتوای صندوق، یعنی میزان و ارزش اموالی که در صندوق امانت گذاشته می‌شود، نمی‌تواند این رابطه را از ودیعه بودن خارج کند. در حقیقت با توجه به ماده ۶۱۸ قانون مدنی، می‌توان گفت که در عقد ودیعه، علم تفصیلی به مورد معامله لازم نیست. ماده مذکور مقرر می‌دارد «اگر مال ودیعه در جعبه سر بسته یا پاکت مختوم به امین سپرده شده باشد، حق ندارد آن را باز کند و الا ضامن است». این ماده استثنایی بر ماده ۲۱۶ قانون مدنی است و بر اساس آن در عقد ودیعه، علم اجمالی به مورد معامله کافی است.

۱-۱-۳- مسئولیت بانک

چنانچه برای رابطه بانک با امانت‌گذاران به ماهیت حقوقی ودیعه قائل باشیم، مسئولیت بانک

علی‌الاصول تابع مسئولیت ودعی خواهد بود. مطابق ماده ۶۱۴ قانون مدنی، امین جز در صورت تعدی و تفریط، ضامن تلف و نقص مالی که به او سپرده شده نیست. البته این در صورتی است که مال را مطابق ترتیب مورد نظر مالک حفظ کرده باشد و اگر در قرارداد ترتیبی پیش‌بینی نشده، مطابق متعارف آن را حفظ کرده باشد (ماده ۶۱۲)؛ بنابراین مطابق این دیدگاه، تنها با اثبات تقصیر (اعم از تعدی و تفریط) است که بانک مسئول خواهد بود. عدم رعایت ترتیبات مورد نظر مشتری و عدم رعایت شیوه‌های متعارف در حفظ مال ودیعه از مصادیق تقصیر است. چنانکه ملاحظه می‌شود، بر اساس این احتمال در صورت بروز تلف یا نقص، مشتری در وضعیت دشواری قرار می‌گیرد؛ زیرا مطابق این دیدگاه، مسئولیت بانک از نوع مسئولیت مبتنی بر تقصیر است.

۱-۲-۲- احتمال دوم: ودیعه به شرط اجرت

مجانی بودن از آثار و احکام عقد ودیعه در قانون مدنی و فقه اسلامی است. احتمال پیش‌بینی عوض در این عقد، مبنای این دیدگاه است.

۱-۲-۱- طرح دیدگاه

احتمال دیگری که در مورد ماهیت حقوقی قرارداد مربوط به صندوق امانات بانکی وجود دارد، آن است که این قرارداد نوعی عقد ودیعه دانسته شود که در آن شرط دستمزد برای امانت‌دار پیش‌بینی شده است. مبنای این احتمال آن است که مجانی بودن عقد ودیعه که در ماده ۶۰۸ قانون مدنی به آن اشاره شده، مقتضای ذات عقد ودیعه نباشد؛ نظیر آنچه در عقد هبه معوض (هبه مشروط به عوض) گفته می‌شود.^۸ بنابراین بر خلاف عقد ودیعه سنتی که در آن، ودعی دستمزدی نمی‌گیرد و صرفاً قصد احسان دارد، در ودیعه مأجوره (به شرط اجرت) که قرارداد محل بحث ما مصداق آن است، اجیر (بانک) نه فقط برای احسان به مالک بلکه در ازای دریافت دستمزد، تعهد به حفاظت از اموال امانت‌دار می‌نماید. با قبول این مبنا، مشکل جواز عقد ودیعه نیز حل می‌شود و عدم امکان فسخ قرارداد در بازه زمانی مثلاً یک‌ساله توجیه پیدا می‌کند؛ همچنان که هبه در حالت عادی عقد جایز است، ولی هبه معوض عقدی غیرقابل فسخ می‌باشد (ماده ۸۰۳ قانون مدنی).

۱-۲-۲- نقد و ارزیابی

۸. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی، دوره عقود معین (۴) (تهران: شرکت انتشار با همکاری شرکت بهمن برنا: انتشارات مدرس، ۱۳۷۶)، ۱۵.

عقد ودیعه، استنباه در حفظ مال است؛^۹ یعنی مودع (مشتری) به مستودع (بانک) نیابت در حفظ مال می‌دهد. از طرف دیگر وجه‌الحفاظه یا اجرت را هم مودع (مشتری) به مستودع (بانک) می‌دهد؛ بنابراین نمی‌توان ودیعه را معوض دانست و آن را مانند هبه معوض (به شرط عوض) در نظر گرفت؛ زیرا در هبه به شرط عوض، واهب به متهدب، عین موهوبه را می‌دهد و در ازای آن متهدب به واهب، عوضی می‌دهد و هر یک از طرفین چیزی به طرف مقابل می‌دهد؛ اما در ودیعه، هم نیابت در حفظ و هم وجه‌الحفاظه را مودع می‌دهد و مستودع می‌پذیرد و چرخه عوضین شکل نمی‌گیرد؛ بنابراین عقد ودیعه همواره رایگان بوده و مجانیت مقضای ذات آن است. با دقت در تحلیل این نظریه، ملاحظه می‌شود که حتی اگر ودیعه مأجوره را هم بپذیریم، باز هم برخی از اشکالات ودیعه ساده همچنان به قوت خود باقی است؛ زیرا تفاوت قیمت صندوق‌های دارای ابعاد مختلف، با عقد اجاره اشیا و نگاه امانت‌گذار به بانک به‌عنوان مرجع متخصص حفاظت از اموال ارزشمند، با عقد اجاره اشخاص سازگاری بیشتری دارد تا عقد ودیعه.

۱-۲-۳- مسئولیت بانک

در مقایسه با عقد ودیعه ساده، افزودن شرط اجرت به عقد ودیعه، تأثیر چندانی در نوع مسئولیت بانک ایجاد نمی‌کند. در حقیقت در این دیدگاه نیز مسئولیت بانک از نوع مسئولیت مبتنی بر تقصیر است و بار اثبات آن به دوش مشتری قرار دارد.

۱-۳- احتمال سوم: اجاره اشیا

اجاره اموال و اشئی، نوع خاصی از عقد اجاره است که ممکن است مبنای تحلیل قرارداد موضوع پژوهش واقع شود.

۱-۳-۱- طرح دیدگاه

احتمال دیگری که در مورد ماهیت قراردادی صندوق امانات بانکی وجود دارد، آن است که این رابطه از نوع عقد اجاره اشیا بوده که متناسب با موضوع قرارداد و طرفین آن، شرایط ویژه خود را دارد. در حقیقت مطابق این نظر، امانت‌گذار مکانی را برای نگهداری مال خود از بانک اجاره می‌کند و در ازای آن ماهانه یا سالانه یا به هر ترتیب توافقی دیگر، مال الاجاره‌ای به بانک پرداخت می‌نماید.

۱-۳-۲- نقد و ارزیابی

۹. ترجینی عاملی، پیشین، ۲۷۵.

بی‌تردید رابطه حقوقی مشتریان با بانک در مورد صندوق امانت، شباهت زیادی به عقد اجاره دارد؛ ولی نمی‌توان ماهیت این رابطه را صرفاً یک عقد اجاره اشیای ساده دانست. نخست، ماهیت قرارداد بر حسب اراده طرفین تعیین می‌شود که در فقه از این امر به قاعده تبعیت عقد از قصد^{۱۰} تعبیر می‌شود^{۱۱} و چنین نیست که مالک صرفاً مکانی را برای نگهداری مال خود اجاره کرده باشد. هویت عرفی این رابطه که از نام آن هم پیداست، امانت گذاشتن است و انگیزه اصلی مالک، حفظ و نگهداری مال است. دوم، اعتبار و شخصیت حقوقی و تخصص حرفه‌ای، انگیزه اصلی برای انتخاب بانک به‌عنوان مرجع نگهداری اموال و اسناد بوده است. سوم، در اجاره اشیا موجد، کاری برای مستأجر انجام نمی‌دهد؛ در حالی که بانک مسئولیت حفاظت از اموال و اشیای مشتریان را بر عهده می‌گیرد. در حقیقت تعهد بانک به حفظ و نگهداری مال امانت، این رابطه را به عقد اجاره اشخاص نزدیک می‌کند.

۱-۳-۳- مسئولیت بانک

با فرض اینکه رابطه بانک با مشتریان، صورت ساده عقد اجاره اشیا باشد، دلیلی برای مسئولیت بانک وجود ندارد؛ ولی در صورت شرط ضمن عقد و تعهد موجد به حفظ امانات مشتریان، می‌توان برای او مسئولیت قراردادی در صورت نقص و تلف اموال در نظر گرفت. البته چنان‌که در موارد بالا هم اشاره شد، این مسئولیت در صورت عدم اشتراط در عقد، هنگامی است که وی در انجام تعهد خود نسبت به حفاظت از اموال مشتریان تقصیر کرده باشد؛ یعنی مبنای مسئولیت بانک، مسئولیت مبتنی بر تقصیر است و بار اثبات تقصیر نیز بر عهده مشتری است و از این نظر او در وضعیت دشواری قرار خواهد داشت.

۱-۴-۱- احتمال چهارم: اجاره اشخاص

نوع دیگر عقد اجاره در حقوق ایران و فقه اسلامی، اجاره اشخاص است که در آن به جای اموال و اشیای خارجی، کار انسان، موضوع قرارداد است.

۱-۴-۱- طرح دیدگاه

ایراداتی که به دیدگاه اجاره اشیا وارد شد، ممکن است موجب طرح این احتمال گردد که رابطه بانک با امانت‌گذاران باید بر اساس عقد اجاره اشخاص تحلیل شود. در عقد اجاره اشخاص، اجیر، کاری نظیر تعمیر خودرو، دوختن لباس و... برای مستأجر انجام می‌دهد. در اینجا هدف از انعقاد عقد اجاره اشخاص،

۱۰. العقود تابعه للقصود

۱۱. بجنوردی، پیشین، ۱۳۵.

حفاظت از اموال امانت‌گذار است؛ زیرا مهم‌ترین انگیزه‌ای که باعث انتخاب بانک برای نگهداری اموال می‌شود، تخصص و حرفه‌ای بودن بانک است. بر این اساس است که مالک، بانکی را برای نگهداری مال خود انتخاب کرده و دستمزدی بابت این کار به وی می‌پردازد و این وضعیت همان چیزی است که در عقد اجاره اشخاص اتفاق می‌افتد؛ یعنی بانک، اجیر و صاحب اموال مستأجر بوده و این رابطه، تابع آثار و احکام عقد اجاره اشخاص است. دقت در محتوای این عقد اجاره نشان می‌دهد که تعهد اجیر، حفاظت از اموال مستأجر مطابق شرایط قرارداد است؛ بنابراین نیازی به تصویر یک عقد انضمامی تحت عنوان عقد ودیعه نبوده و در حقیقت عقد اجاره اشخاص با توجه به موضوع تعهد بانک، متضمن فایده عقد ودیعه نیز هست.

۱-۴-۲- نقد و ارزیابی

بدون شک بخش مهمی از رابطه بانک با کسانی که صندوق امانت بانکی را در اختیار می‌گیرند، با عقد اجاره اشخاص قابل تحلیل است؛ اما نباید این عقد را تمام واقعیت در این رابطه حقوقی تلقی نمود؛ زیرا چنان‌که اشاره شد، صاحبان اموال در ازای صندوق‌های با حجم مختلف، هزینه‌های متفاوتی پرداخت می‌کنند و در حقیقت این بخش از رابطه حقوقی باید با عقد اجاره اشیا تحلیل شود. هزینه‌ای که مشتری در ازای این خدمت به بانک پرداخت می‌کند، هم شامل اجاره‌بهای مکانی است که در اختیار وی قرار می‌گیرد و هم دستمزد بانک برای حفاظت از محتوای صندوق را در برمی‌گیرد.

۱-۴-۳- مسئولیت بانک

در عقد اجاره اشخاص در حالت عادی ید اجیر امانی است و جز در صورت تعدی و تفریط، ضامن تلف و نقص اموال نخواهد بود؛ بنابراین اگر بانک صرفاً یک اجیر ساده باشد، بر اساس قاعده استیمان و عموماًت مربوط به ید امانی، ضامن نیست؛ ولی آنچه مهم است، این است که بانک در حفاظت از اسناد و اموال ارزشمند، دارای تخصص و امکانات ویژه است و اساساً بخش عمده هزینه‌ای که دریافت می‌کند در ازای انجام همین تعهد است. در این خصوص در عبارات فقها و پاره‌ای از روایات، تصریحاتی وجود دارد که بر اساس آن، صاحبان جَرَف و افراد دارای تخصص در کار خود نسبت به اموالی که از دیگران در اختیار آنان قرار می‌گیرد، ضامن هستند؛ هرچند نه تنها تقصیر نکرده، بلکه کمال احتیاط و دقت و تلاش خود را کرده باشند.^{۱۲} در این حالت می‌توان گفت که مسئولیت بانک به دلیل اینکه تعهدش از نظر عرف

۱۲. محمدحسن نجفی، جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام (تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۹۴ ق)، ۳۲۲.

از نوع تعهد به نتیجه است، مسئولیت بدون تقصیر است.

۱-۵- احتمال پنجم (دیدگاه منتخب): اجاره ترکیبی (اجاره اشیا و اجاره اشخاص)

مبنای تحلیلی دیگر در ماهیت قرارداد موضوع پژوهش، آمیزه‌ای از دو نوع شناخته‌شده عقد اجاره است.

۱-۵-۱- طرح دیدگاه

از آنچه در توضیح و ارزیابی دو احتمال اخیر گفته شد، می‌توان به دیدگاه جدیدی دست یافت و بر اساس آن، رابطه بین بانک و دارندگان صندوق امانات بانکی را تحلیل نمود. مطابق این دیدگاه، ماهیت حقوقی این رابطه از جهتی به عقد اجاره اشخاص و از جهت دیگر به عقد اجاره اشیا شباهت دارد. در حقوق ما، در شناسایی روابط اجتماعی، عقود مرکب و مختلط جایگاه خاصی دارند؛^{۱۳} بنابراین برای تحلیل این قرارداد باید به آثار و احکام این هر دو عقد هم‌زمان توجه نمود. از طرفی امانت‌گذار، محلی را برای حفاظت از اموال خود از بانک اجاره می‌کند و بر حسب حجم صندوق اجاره‌شده و نیز میزان امنیت آن، اجاره‌بهای به بانک می‌پردازد و بر اساس عقد اجاره اشیا، او عنوان مستأجر دارد و بانک در جایگاه موجر است. از سوی دیگر امانت‌گذار، بانک را به‌عنوان یک متخصص حرفه‌ای برای حفاظت از اموال ارزشمند خود به خدمت می‌گیرد و در ازای این خدمت، دستمزدی به بانک پرداخت می‌کند. این دستمزد می‌تواند بر اساس میزان تخصص بانک متفاوت باشد. به این اعتبار امانت‌گذار، مستأجر و امانت‌دار، اجیر محسوب می‌شود.

۱-۵-۲- ارزیابی

به نظر می‌رسد این دیدگاه در مقایسه با سایر دیدگاه‌ها و احتمالات، در توجیه رابطه قراردادی طرفین به واقعیات و عرف نزدیک‌تر است. نخست، در توصیف حقوقی یک قرارداد، در درجه نخست باید عنوان مورد نظر طرفین که در قرارداد ذکر می‌شود، مدنظر قرار گیرد، گرچه در نهایت این قاضی است که با توجه به محتوای قرارداد، قصد مشترک طرفین را احراز و عنوان حقوقی مناسب برای آن تعیین می‌نماید. در قراردادهای مربوط به صندوق امانات بانکی که در بانک‌های مختلف وجود دارد و نیز آیین‌نامه‌های مربوط به آن، از تعبیر «اجاره صندوق امانت بانکی» استفاده شده است؛ بنابراین نباید ماهیت این امر را صرفاً به دلیل تعهد بانک به حفاظت و نگهداری از اموال، «عقد ودیعه» شناسایی کرد. دوم، چنانکه اشاره شد، از یک سو در قرارداد مربوط به صندوق امانات بانکی، ویژگی محل و مکان یعنی حجم و ابعاد

۱۳. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی، دوره عقود معین (۱) (تهران: شرکت انتشار با همکاری بهمن برنا، ۱۳۷۱)، ۲.

صندوق امانات اهمیت بسزایی دارد و در میزان هزینه‌ای که مشتری می‌پردازد، تعیین‌کننده است؛ در حالی که اگر ماهیت قرارداد صرفاً ودیعه یا اجاره اشخاص ساده بود، محل و مکان امانت و حجم صندوق موضوعیت نداشت. از سوی دیگر در اجاره اشیای ساده، شخصیت و تخصص موجد هیچ تأثیری در انگیزه امانت‌گذار ندارد؛ حال آنکه در سپردن امانت به بانک، تخصص و تجربه و امکانات بانک برای امانت‌گذار اهمیت فوق‌العاده دارد و این وضعیت با عقد اجاره اشخاص انطباق پیدا می‌کند؛ بنابراین برای داشتن قضاوت جامع در خصوص ماهیت این رابطه حقوقی، باید آن را ترکیبی از عقد اجاره اشخاص و اشیا دانست. سوم، در سوابق فقهی نیز به مواردی شبیه این قرارداد برمی‌خوریم که رابطه حقوقی میان طرفین بر اساس ترکیبی از دو عقد شکل گرفته که به موجب قصد مشترک آنان، همبستگی کامل یافته است. به‌عنوان مثال در مباحث عقد اجاره به نوعی از توافق اشاره شده که در آن عقد پایه، عقد اجاره اشخاص است، ولی با موضوع حفاظت و نگهداری از اموال مستأجر منعقد شده است.^{۱۴}

۱-۵-۳- مسئولیت بانک

چنان‌که ملاحظه می‌شود این دیدگاه، یعنی ترکیب بین اجاره اشخاص و اشیا، در توصیف رابطه حقوقی بانک و مشتریان صندوق امانات بانکی، مناسب‌تر از سایر دیدگاه‌ها به نظر می‌رسد و البته با توجه به تخصص و حرفه‌ای بودن بانک در حفاظت از اموال مشتریان که پیش‌فرض چنین قراردادی به شمار می‌رود، می‌توان گفت از نظر عرف بانک علاوه بر اجاره دادن محلی برای حفظ اموال مشتری، در برابر او تعهد به حفظ و نگهداری نیز نموده است. همین امر باعث می‌شود که بانک در صورت ورود خسارت و تلف، مسئول دانسته شود که این نوع مسئولیت نیز از نوع مسئولیت بدون تقصیر است؛ یعنی حتی در صورت عدم تقصیر، بانک مسئول است.

نتیجه‌گیری مذکور را می‌توان به‌وسیله ماده ۳۸۶ قانون تجارت نیز تأیید نمود.^{۱۵} مطابق ماده مذکور، متصدیان حمل و نقل تجاری که در کار خود دارای تخصص هستند، در صورت ورود خسارت به کالا حتی در صورت عدم تقصیر^{۱۶}، ضامن محسوب می‌شوند و تنها چیزی که می‌تواند آنان را از مسئولیت معاف دارد، اثبات این امر است که فرس ماژور باعث بروز خسارت شده است.^{۱۷} در حقیقت تعهد متصدی

۱۴. سید محسن طباطبایی حکیم، مستمسک العروه الوثقی (بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۳۹۲)، ۸۶.

۱۵. ربیعا اسکینی، حقوق تجارت (تهران: سمت، ۱۳۹۹)، ۸۹.

۱۶. مهدی شهیدی، سقوط تعهدات (تهران: کانون وکلای دادگستری، ۱۳۷۳)، ۹۵.

۱۷. در مورد مسئولیت متصدی حمل و نقل تجاری با توجه به رابطه ماده ۵۱۶ قانون مدنی با ماده ۳۸۶ قانون تجارت، دیدگاه‌های

حرفه‌ای حمل‌ونقل تجاری، تعهد به نتیجه است.^{۱۸} این ملاک به سایر اجیرانی که دارای تخصص ویژه هستند، قابل تعمیم است.^{۱۹} در مانحن‌فیه، بانک به‌عنوان متخصص حرفه‌ای در امر حفاظت از اشیای ذی‌قیمت، ضامن نقص و تلف است، حتی اگر بی‌تقصیری خود را اثبات نماید.

۱-۶-۱- احتمال ششم: قرارداد نامعین

طرفین قرارداد، علاوه بر امکان استفاده از قالب‌های حقوقی پیش‌ساخته می‌توانند از ظرفیت پیش‌بینی‌شده برای ایجاد ماهیت‌های حقوقی خاص مورد نظر خود استفاده کنند. باید دید که آیا در موضوع پژوهش، چنین راهکاری قابل استفاده است یا خیر.

۱-۶-۱-۱- طرح دیدگاه

احتمال دیگری که در تحلیل رابطه حقوقی بانک و امانت‌گذاران قابل طرح است، این است که این رابطه بر اساس عقد نامعین (قرارداد موضوع ماده ۱۰) شناخته شود. علت گرایش به این احتمال آن است که عقد مورد بحث، خصوصیات هیچ یک از عقود و دیعه، اجاره اشخاص و اجاره اشیاء را به‌تنهایی ندارد و در نتیجه نمی‌تواند ماهیت بیگانه داشته باشد و چون چنین عقد مختلطی در قانون مدنی و حقوق ایران شناسایی نشده، باید آن را عقد نامعین دانست که آثار و احکام آن تا جایی که خلاف مقررات آمره نباشد، مطابق ماده ۱۰ قانون مدنی، تابع اراده طرفین خواهد بود.

۱-۶-۲- نقد و ارزیابی

درست است که در عقود مرکب و مختلط نظیر اجاره به شرط تملیک، برخی این احتمال را مطرح کرده‌اند که این قرارداد مصداق ماده ۱۰ قانون مدنی است؛ ولی حتی در آنجا نیز این دیدگاه قابل انتقاد است و

مختلفی وجود دارد. برخی حقوق‌دانان این دو ماده را متعارض دانسته و ماده ۳۸۶ قانون تجارت را مخصص ماده ۵۱۶ قانون مدنی که عام است، می‌دانند (اسکینی، پیشین). در حالی که گروهی دیگر معتقدند این دو ماده متعارض نیستند و ناسازگاری آن دو از نوع تعارض بدوی (غیرمستقر) است. این گروه در جمع بین دو ماده مذکور، یکسان‌نمی‌اندیشند؛ بعضی می‌گویند ماده ۳۸۶ قانون تجارت، بار اثبات تقصیر را با فلسفه حمایت از مصرف‌کننده و اجبار بنگاه‌های بزرگ به احتیاط، از روی دوش مشتری برداشته (شهیدی، پیشین)؛ ولی اعتقاد پاره‌ای از حقوق‌دانان آن است که ماده ۳۸۶ قانون تجارت عرف متصدیان حمل‌ونقل تجاری در تضمین سلامت بار (تعهد به نتیجه) را به‌عنوان شرط ضمنی فرض نموده است که تخلف از آن موجب ضمانتی شدن ید متصدی خواهد شد (کاتوزیان، حقوق مدنی، دوره عقود معین (۱)، پیشین).

۱۸. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها (تهران: انتشارات به‌نشر، ۱۳۶۸)، ۳۳۲.

۱۹. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی، دوره عقود معین (۱) (تهران: شرکت انتشار با همکاری بهمن برنا، ۱۳۷۱)، ۱۴۶.

می‌توان یک عقد را پایه و نتیجه عقد دیگر را به صورت شرط ضمن آن در نظر گرفت؛ اما در عین حال باید توجه داشت که ماده ۱۰ قانون مدنی مفزی برای گریز از آثار و احکام امری عقود معین نیست؛^{۲۰} مثلاً بیع ربوی یا بیع غرری نباید به عنوان عقد نامعین شناسایی و تجویز شود. در مانحن فیه نیز نمی‌توان از وجهه غالب عقد اجاره و احکام آن چشم‌پوشی نموده و از سرپوش ماده ۱۰ برای توجیه قرارداد بهره جست. البته این امر، نافی آن نیست که در یک رابطه حقوقی بر حسب خواست و قصد مشترک طرفین، ترکیبی از چند عقد معین، قراردادی جدید به وجود آورند که تحت عنوانی خاص و در قالب عقد مرکب یا مختلط، مورد شناسایی قرار گیرد، نظیر قرارداد اقامت در هتل‌ها.

۱-۶-۳- مسئولیت بانک

گرچه با توضیحات فوق معلوم شد، تحلیل رابطه حقوقی بین بانک و مشتریان صندوق‌های امانات بانکی بر مبنای ماده ۱۰ قانون مدنی نادرست بوده و با واقعیات این قرارداد سازگاری ندارد؛ با این حال با فرض پذیرش این مبنا، باید گفت احکام و آثار قراردادهای تابع ماده ۱۰ کاملاً بر اساس خواست و اراده طرفین تعیین می‌شود و در نتیجه مسئولیت بانک تابع پیش‌بینی طرفین در قرارداد است و چنانچه قرارداد از این جهت ساکت باشد، مطابق قواعد کلی مسئولیت و با توجه به اصل ضمانی بودن ید متصرف مال غیر (مفهوم مخالف ماده ۶۳۱ قانون مدنی) در صورت ورود نقص یا تلف، بانک ضامن است؛ هرچند وظایف متعارف خود را رعایت کرده و مرتکب تعدی یا تفریط نشده باشد.

۱-۷-۱- احتمال هفتم: عقد استحقاق

افزون بر احتمالات پیش‌گفته، توجیه دیگری برای ماهیت قرارداد موضوع پژوهش مطرح شده که بیشتر ریشه در حقوق خارجی دارد.

۱-۷-۱- طرح دیدگاه

آخرین احتمالی که در این مقاله بررسی می‌شود، این است که مجموعه روابط حقوقی بانک و امانت‌گذاران را در نظر گرفته و قرارداد را بر اساس عنصر اصلی آن که تعهد بانک به حفاظت از اموال ارزشمند امانت‌گذاران است، شناسایی و از آن به عنوان «عقد حفاظت» یا «عقد استحقاق» تعبیر نماییم؛ همان‌طور که برخی حقوق‌دانان فرانسوی قرارداد مربوط به صندوق امانات بانکی را عقد حفاظت نامیده‌اند.^{۲۱} برخی

۲۰. مهدی شهیدی، حقوق مدنی: تشکیل قراردادها و تعهدات (تهران: نشر حقوق دان، ۱۳۷۷)، ۱۱۲.

۲۱. عبدالرزاق احمد سنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید (الایجار والعاریه) (بیروت: دار احیاء التراث العربی،

حقوق دانان نیز در مورد چنین عقدی گفته‌اند: «معنی عنوان عقد استحفاظ (نگهداری و حفاظت مال و یا حضانت اشخاص) شامل امور مالی و غیرمالی است. ماده ۵۳۱ قانون تعهدات سوئیس مصداق عقد استحفاظ (حفاظت) است که می‌گوید: «قرارداد نگهداری مادام‌العمر، عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین، در برابر طرف دیگر، ملتزم می‌شود که همه دارایی و یا پاره‌ای از اموالش را به طرف انتقال دهد در عوض نگهداری و مراقبت از وی در مدت عمر» ... همچنین این عقد منشأ مشکلاتی در دادگاه‌های فرانسه و دکتربین شده است... در سابقه حقوق رم و دادگاه‌های فرانسه، قرارداد مهمانسرا را ذوابعاد تصور کرده‌اند و آن را مرکب از اجاره اتاق و ودیعه اشیای مسافر پنداشته‌اند که البته مازو آن را قبول ندارد».^{۲۲}

۱-۷-۲- نقد و ارزیابی

با توجه به اینکه در حقوق ایران، عقدی تحت عنوان عقد حفاظت شناسایی نشده است، به صرف نام‌گذاری نمی‌توان آن را در شمار عقود معین قرار داد. معین و نامدار بودن عقد، منوط به آن است که قانون‌گذار آن عقد را شناسایی کرده و برای آن احکام و آثار ویژه‌ای در نظر گرفته باشد و افراد بتوانند از آن به‌عنوان یک قالب برای تعیین رابطه حقوقی خود استفاده کنند. حتی در حقوق فرانسه، توجیه این رابطه بر مبنای عقدی به نام عقد حفاظت مورد انتقاد واقع شده و بسیاری از حقوق‌دانان معتقدند عقد پایه در قرارداد بانکی مورد بحث، عقد اجاره است که با شرایط خاص خود منعقد شده است.^{۲۳}

۱-۷-۳- مسئولیت بانک

به نادرستی این احتمال اشاره نمودیم، با این حال با فرض پذیرش آن، بدون در نظر گرفتن شروط تحمیلی عرفی و مقررات خاص در مورد مسئولیت بانک (که در ادامه بدان‌ها اشاره خواهد شد)، مسئولیت بانک در این صورت مسئولیت مبتنی بر فرض تقصیر است.

۲- مسئولیت بانک در چهارچوب الزامات قانونی و شروط ضمن عقد

در مباحث پیشین به حدود مسئولیت بانک با عنایت به دیدگاهی که راجع به ماهیت رابطه حقوقی بانک

۱۸، (م. ۱۹۵۸).

۲۲. محمدجعفر جعفری لنگرودی، اندیشه و ارتقا: صد و یک مقاله در علم ماهیت‌شناسی حقوقی (تهران: گنج دانش، ۱۳۸۷)، ۴۷۶.

۲۳. سید مصطفی سعادت مصطفوی و محمدمهدی تاتاری، «تحلیل عقد حفاظت در نظام حقوقی ایران با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه»، پژوهشنامه حقوق اسلامی، ۱۴، ۳۷ (۱۳۹۲)، ۱۰۲.

و مشتریان در خصوص صندوق امانات انتخاب می‌شود، پرداخته شد. اکنون لازم است اشاره شود که فارغ از ماهیت حقوقی قرارداد، ممکن است بانک با توجه به موارد دیگری نسبت به خسارات وارده مسئول شناخته شود.

از آنجا که بانک، اجبر در حفظ و نگهداری اموال مشتریان است، نوعی امین بوده و بدش امانی است و مشمول قاعده استیمان و اصل عدم ضمان امین است؛ یعنی ضامن نیست، مگر در صورت تقصیر (تعدی یا تقریب). همچنین هر کس از جمله امین، مال دیگری را اتلاف کند، ضامن است (بر اساس قاعده اتلاف) و بانک نیز از این امر مستثنا نیست. علاوه بر آن اگر تعهد قراردادی از نوع تعهد به نتیجه باشد و نتیجه حاصل نگردد، متعهد ضامن است، حتی اگر امین باشد. به علاوه ممکن است مقررات خاصی وجود داشته باشد که امین را بر خلاف اصل عدم ضمان امین، ضامن تلقی نماید. پس اگر بانک اموال موجود در صندوق‌های امانت را اتلاف کند یا در حفظ آنها تقصیر کرده و بدین سبب خسارتی وارد گردد، ضامن و مسئول جبران خسارت خواهد بود. در این دو مورد بحثی نیست؛ اما به دو مورد دیگر یعنی شروط ضمنی قراردادی و الزاماتی که در پاره‌ای از قوانین پیش‌بینی شده، در ادامه اشاره خواهد شد.

۲-۱- شروط قراردادی

در تعهدات قراردادی، گاه تلاش متعهد برای رسیدن به نتیجه‌ای خاص، موضوع توافق طرفین است که از آن به «تعهد به وسیله» تعبیر می‌شود؛ در این صورت برای عدم مسئولیت، کافی است متعهد اثبات کند که تلاش لازم را انجام داده است. گاهی هم طرف قرارداد علاوه بر آن، تعهد می‌کند که به نتیجه خاص دست یابد که به آن «تعهد به نتیجه» گفته می‌شود. در صورت اخیر متعهد، به صرف عدم حصول نتیجه مذکور، مسئول شناخته می‌شود.^{۲۴}

در قرارداد صندوق امانات بانکی، اگر تعهد بانک نسبت به حفاظت از محتوای صندوق، تعهد به نتیجه باشد، اثبات تلاش برای حفظ دارایی مشتریان، منفعتی برای بانک نخواهد داشت و بانک مسئول خواهد بود؛ اما اگر در اراده مشترک طرفین، برای بانک تعهد به وسیله مدنظر باشد، بدین معناست که بانک رسیدن به نتیجه مطلوب را تضمین نکرده است و اگر برای رسیدن به آن مطلوب، کوشش متعارف را نموده باشد، صرف نظر از تحقق مطلوب یا عدم تحقق آن، وفای به عهد نموده است. در عمل، قاضی برای تشخیص این امر ابتدا به قرارداد میان بانک و امانت‌گذار مراجعه می‌کند؛ چنانچه نوع تعهد بانک به صراحت در قرارداد آمده باشد (اعم از اینکه تعهد به حفاظت، تعهد به نتیجه یا تعهد به وسیله باشد)، بر

۲۴. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها (تهران: انتشارات به‌نشر، ۱۳۶۸)، ۱۶۹.

همان اساس اتخاذ تصمیم خواهد نمود. در غیر این صورت، عرف مسلم بانکی (عرف خاص) و انتظارات مشتریان در سپردن اموال امانی به بانک (عرف عام)، معیار تصمیم خواهد بود. سرانجام چنانچه عرف مسلمی در خصوص نوع تعهد بانک احراز نشود، ظاهر آن است که تعهد بانک، تعهد به نتیجه است.^{۲۵} به نظر می‌رسد در خصوص وظیفه حفاظت از اموال مشتریان و با توجه به حرفه‌ای بودن بانک در این زمینه، می‌توان گفت تعهد بانک از نظر عرف از نوع تعهد به نتیجه است و بانک بر اساس ماده ۲۲۰ و ۲۲۵ قانون مدنی به لوازیم عرفی قرارداد، ملتزم است و به صرف عدم حصول این نتیجه در قبال مشتریان خود مسئول است. مطابق ماده ۲۲۰ قانون مدنی، «عقود نه فقط متعاملین را به اجرای چیزی که در آن تصریح شده است، ملزم می‌نماید، بلکه متعاملین به کلیه نتایجی هم که به موجب عرف و عادت یا به موجب قانون از عقد حاصل می‌شود، ملزم می‌باشند»؛ بنابراین اگر در عرف بانکداری، بانک از نظر عرف مسئول حفظ اموال صندوق امانات تلقی گردد، نیازی نیست که حتماً در قرارداد تصریح شود که بانک تعهد به نتیجه حفاظت می‌نماید؛ بلکه این تعهد به نتیجه، شرط ضمنی عقد بوده و بانک حتی بدون تقصیر، در قبال محتویات صندوق‌ها مسئول است. با این حال بعضی از حقوق‌دانان مسئولیت بانک در قبال امانت‌گذاران را نه بر اساس فرض تعهد به نتیجه، بلکه بر اساس کوتاهی و تقصیر مفروض بانک توجیه نموده و معتقدند با توجه به تخصص بانک و اعلام آمادگی او برای حفاظت از اموال ارزشمند امانت‌گذاران، در صورت سرقت یا هر عامل دیگری که موجب ورود خسارت به اموال مردم شود، فرض بر این است که بانک در انجام تعهد خود تقصیر نموده و امانت‌گذار از اثبات تقصیر معاف است.^{۲۶}

۲-۲- الزامات قانونی

در پاره‌ای از قوانین، الزاماتی در مورد حدود مسئولیت بانک‌ها پیش‌بینی شده است و این قوانین آمره بوده و بانک نمی‌تواند در قرارداد با مشتریان خود خلاف آن درج نماید و در صورتی که شرط مخالف در قرارداد بانک بیاید، باطل خواهد بود. در اینجا به مواردی از این مقررات و الزامات قانونی اشاره می‌شود.

۲-۲-۱- بند «ج» ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور

بر اساس بند «ج» ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، می‌توان بانک را به‌طور مطلق در برابر مشتریان مسئول شناخت. مطابق بند مذکور، «هر بانک در مقابل خساراتی که در اثر عملیات آن متوجه مشتریان

۲۵. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: نظریه عمومی تعهدات (تهران: نشر بلد، ۱۳۷۴)، ۶۰۹.

۲۶. مهدی شهیدی، حقوق مدنی: آثار قراردادها و تعهدات (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۲)، ۲۴۲.

می‌شود، مسئول و متعهد جبران خواهد بود. مدیرعامل، رئیس هیئت‌مدیره، اعضای هیئت عامل و اعضای هیئت‌مدیره هر بانک نیز در مقابل صاحبان سهام و مشتریان مسئول خساراتی می‌باشند که به علت تخلف هر یک از آنها از مقررات و قوانین و آیین‌نامه‌های مربوط به این قانون یا اساسنامه آن بانک به صاحبان سهام یا مشتریان وارد می‌شود».

چنان‌که ملاحظه می‌شود، این مقرر عام است و شامل کلیه بانک‌های خصوصی و دولتی می‌شود. از طرفی نسبت به عملیاتی که موجب ورود خسارت به مشتریان می‌شود نیز اطلاق دارد؛ بنابراین هرگونه عملیات و با تفسیر موسع، هر فعل و ترک فعل بانک که منجر به ورود خسارت به مشتریان شود، موجب مسئولیت خواهد بود و بانک تعهد به جبران آن خواهد داشت. به نظر می‌رسد این مقرر بر تمام مباحث گذشته حاکم است و بانک نسبت به خساراتی که در اثر سرقت یا ورود خسارت به صندوق‌های امانات بانکی و در نتیجه به اموال مشتریان وارد می‌شود، مسئولیت محض خواهد داشت.^{۲۷}

۲-۲-۲- بند ۱ و ۲ ماده ۱ و ماده ۱۶ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان

در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، مقرراتی وجود دارد که ممکن است با تفسیر موسع شامل ارائه خدمات بانکی از جمله عرضه صندوق امانات باشد. بند ۱ ماده مذکور، مصرف‌کننده را چنین تعریف می‌کند: «هر شخص حقیقی یا حقوقی که کالا یا خدمتی را خریداری می‌کند»؛ بنابراین مشتری بانک که در ازای پرداخت هزینه، صندوق امانت بانکی را در اختیار می‌گیرد، مطابق عموم و اطلاق این بند، مصرف‌کننده به حساب می‌آید. در بند ۲ ماده ۱، عرضه‌کننده کالا و خدمات را چنین تعریف کرده است: «به کلیه تولیدکنندگان، واردکنندگان، توزیع‌کنندگان، فروشندگان کالا و ارائه‌کنندگان خدمات اعم از فنی و حرفه‌ای و همچنین کلیه دستگاه‌ها، مؤسسات و شرکت‌هایی که شمول قانون بر آنها مستلزم ذکر یا تصریح نام است و به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم و به‌صورت کلی یا جزئی، کالا یا خدمت به مصرف‌کننده ارائه می‌نمایند، اطلاق می‌شود»؛ بنابراین بانک به‌عنوان عرضه‌کننده خدمات، مشمول این قانون است. با این تعریف از مصرف‌کننده و عرضه‌کننده خدمات، ماده ۱۶ قانون مذکور، مرتبط با این بحث خواهد بود. ماده ۱۶ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مقرر داشته است: «مسئولیت جبران خسارات وارده به مصرف‌کننده با تشخیص مرجع رسیدگی‌کننده به عهده شخص حقیقی یا حقوقی اعم از خصوصی و دولتی است که موجب ورود خسارت و اضرار به مصرف‌کننده شده است». البته با تفسیر موسع ممکن

۲۷. سید مصطفی محقق داماد و یاسر مردادی، «تحلیل مسئولیت بانک‌ها در قبال مشتریان؛ موانع و راهکارها»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۱۸، ۷۲ (۱۳۹۷)، ۹۵.

است این ماده نسبت به مسئولیت در قبال خساراتی که در اثر تلف شدن یا آسیب دیدن اموال مشتریان که در صندوق‌های امانت بانکی قرار داشته، متوجه بانک شود. لازم به ذکر است در این ماده سخن از اضرار به مصرف‌کننده به میان آمده و ممکن است تصور شود که ورود زیان باید به‌طور مستقیم توسط بانک انجام شده باشد تا مضمول این ماده قرار گیرد، ولی با کمی دقت معلوم می‌شود چنین چیزی ضرورت ندارد. اگر بانک در اثر عدم رعایت حدود متعارف در مراقبت از اموال مشتریان موجب اضرار شود، باز هم مضمول این ماده قرار می‌گیرد، یعنی اضرار می‌تواند مستقیم یا غیرمستقیم باشد.

بنابراین باید دقت داشت که مسئولیت بانک در قبال مشتریان در خصوص صندوق امانات بانکی نباید تنها در چهارچوب قرارداد منعقد بین بانک و مشتریان تفسیر گردد؛ بلکه مقررات قانونی مذکور، به‌خصوص بند «ج» ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، مسئولیت بسیار سنگینی را بر عهده بانک گذاشته است؛ بنابراین در رسیدگی به چنین پرونده‌هایی، قاضی باید به قوانین مرجع و بالادستی در کنار قرارداد میان بانک و مشتریان، توجه کافی داشته باشد.

نتیجه‌گیری

در مورد ماهیت رابطه حقوقی بانک و استفاده‌کنندگان از صندوق امانات، احتمالات و دیدگاه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفت که عبارت‌اند از: عقد ودیعه ساده، عقد ودیعه به شرط اجرت، عقد اجاره اشیا، عقد اجاره اشخاص، عقد مرکب از اجاره اشخاص و اشیا، عقد نامعین (ماده ۱۰) و عقد استحفاظ. با توجه به تحلیل و ارزیابی هر یک از احتمالات مذکور در توصیف ماهیت حقوقی این قرارداد بانکی، به نظر می‌رسد این قرارداد ماهیت مختلط داشته و ترکیبی از اجاره اشیا و اشخاص است و وجهی که مشتری به بانک می‌پردازد، ترکیبی است از اجاره‌بهای صندوق امانات و اجرت بانک بابت حفاظت از دارایی‌هایش؛ زیرا با توجه به قاعده تبعیت عقد از قصد مشترک طرفین، نمی‌توان رابطه بانک و مشتریان صندوق امانات را ودیعه ساده یا ودیعه مشروط به عوض دانست و از سوی دیگر آیین‌نامه‌های بانکی از این قرارداد به «اجاره صندوق امانت» تعبیر نموده است؛ به‌طوری که هم‌زمان ویژگی‌های هر دو عقد اجاره اشخاص و اشیا را داراست؛ هم ابعاد صندوق به‌عنوان مکان نگهداری امانت در تعیین عوض قرارداد اهمیت دارد و هم تخصص بانک در حفاظت از اموال ارزشمند دارای موضوعیت است. از نظر مسئولیت بانک، با اینکه ید اجیر امانی بوده و مضمول قاعده استیمان است، اما تعهد این اجیر متخصص از نظر عرف از نوع تعهد به نتیجه بوده و اگر در قرارداد خلاف آن ذکر نشده باشد، در صورت نقص یا تلف مال، ضامن است.

همان‌طور که گفته شد، امین ضامن نقص یا تلف مال امانت نیست؛ مگر در یکی از این چهار

صورت: ۱- تقصیر (تعدی یا تفریط)؛ ۲- اتلاف؛ ۳- عدم حصول نتیجه در صورتی که تعهد به نتیجه باشد (صریح یا ضمنی) و ۴- قانون یا مقرره خاصی که با وجود امین بودن شخص بر اساس قواعد عام امانت، او را در موردی خاص ضامن دانسته باشد؛ بنابراین:

۱- اگر بانک در نگهداری از اموال مشتریان «تعدی یا تفریط» کند و از قلمروی اختیارات قانونی، عرفی یا موارد توافق شده با امانت‌گذار تخلف نماید، با توجه به قاعده استیمان (الامین لایضمن الا بتعد او تفریط) ضامن است. در این فرض اگر مورد ۳ و ۴ نبود، علی‌القاعده باید گفته می‌شد، بار اثبات تقصیر بر عهده مشتری است.

۲- در صورتی که بانک اموال مشتریان را «اتلاف» کند، بنا بر قاعده اتلاف (من اتلف مال الغیر فهو له ضامن) که بر قاعده استیمان حکومت دارد، ضامن است و در صورت احراز اتلاف بانک، مسئولیت بانک از نوع مسئولیت محض (مسئولیت بدون تقصیر) است و حتی اثبات عدم تقصیر هم او را از مسئولیت معاف نمی‌کند.

۳- با توجه به اینکه بانک در نگهداری از اشیا و اموال ارزشمند، دارای تخصص است و مردم بر اساس اعتماد به همین حرفه‌ای بودن در حفاظت است که اقدام به اجاره صندوق امانات می‌کنند، می‌توان گفت تعهد بانک به موضوع عقد اجاره مرکب که حفاظت از مال امانت است، از نظر عرف «تعهد به نتیجه» بوده و این عرف در صورت سکوت قرارداد بر آن تحمیل می‌شود و در صورت ورود آسیب و خسارت به محتویات صندوق امانت، بانک مسئول جبران خسارات وارده خواهد بود، حتی اگر مرتکب تقصیر و اتلاف نشده باشد. این مسئولیت نیز مسئولیت محض بوده و نه تنها زیان دیده نیازی به اثبات تقصیر بانک ندارد، بلکه بانک با اثبات بی‌تقصیری خود نیز نمی‌تواند از زیر بار مسئولیت شانه خالی کند.

۴- در خصوص مسئولیت بانک، افزون بر ماهیت رابطه قراردادی بانک با مشتریان و آثار حقوقی آن، با توجه به «پاره‌ای از مقررات قانونی» نظیر بند «ج» ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور و ماده ۱۶ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان نیز می‌توان برای بانک، مسئولیت نوعی یا محض (بدون تقصیر) قائل شد و تنها چیزی که بانک را از مسئولیت مبرا می‌کند، اثبات قوه قاهره است؛ بنابراین با توجه به وجود این الزامات قانونی در حقوق ایران، دیگر نیازی به اثبات اتلاف یا تقصیر یا اینکه تعهد بانک به نتیجه است، نیست؛ اما اگر این مقررات خاص هم وجود نداشت، باز هم با توجه به از نظر عرف به نتیجه بودن تعهد بانک (مورد سوم)، بانک در صورت سکوت قرارداد ضامن می‌بود.

نکته مهمی که وجود دارد، این است که با توجه به اینکه مواد مذکور آمره است و توافق بر خلاف آنها معتبر نیست، بانک حتی در صورتی که در قرارداد صندوق امانات شرط عدم ضمان کند، باز هم ضامن بوده و این شرط نافذ نیست. البته باید توجه داشت که اگر قانون و مقرره خاصی (بند «ج» ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور و ماده ۱۶ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان) در این مورد وجود نداشت، بانک با تصریح به عدم ضمان در قرارداد، از مسئولیت معاف می‌شد؛ چون تصریح در قرارداد مقدم بر رجوع به عرف بوده و عرف، تنها در صورت سکوت قرارداد، تعهد بانک را تعهد به نتیجه می‌داند.

در پایان ذکر این نکته ضروری است که پژوهش حاضر، چنان‌که اشاره شد، بر ماهیت و آثار حقوقی رابطه بانک با استفاده‌کنندگان از صندوق امانات تمرکز دارد و بیشتر ناظر به مقام ثبوت است. چالش مهم دیگر در موضوع صندوق امانات بانکی که نیاز به پژوهش مستقل دارد، مربوط به مقام اثبات و رسیدگی قضایی و به‌طور مشخص پاسخ به این سؤال است که با توجه به بی‌اطلاعی بانک از موجودی صندوق، میزان مسئولیت بانک در برابر مشتریان خود چه اندازه است. آنچه به‌اجمال می‌توان گفت، این است که در این خصوص باید در وهله نخست به متن قرارداد و شروط ضمن عقد (اعم از صریح و ضمنی) مراجعه نمود؛ مثلاً اگر برای انواع مختلف صندوق، سقفی از ارزش دارایی قابل سپردن تعیین شده باشد، حداکثر مسئولیت بانک همان میزان خواهد بود. در صورت سکوت قرارداد در مورد میزان غرامت، باید ابتدا به عرف‌های خاص و سپس به عرف‌های عمومی توجه نمود. مثلاً اگر در عرف امانت‌گذاری این قبیل صندوق‌ها هیچ‌گاه برای نگهداری هزار قطعه الماس یا برلیان فوق‌العاده ارزشمند، از چنان صندوقی استفاده نمی‌شود (همچنان‌که در صندوق امانات هتل‌ها چنین است)، مشتری در مقام مدعی باید میزان ارزش دارایی سپرده‌شده را ثابت نماید. در نهایت با توجه به اصول حاکم در موارد تردید بین اقل و اکثر با توجه به اصل برائت نسبت به مازاد، باید اصل را بر اقل گذاشت. پرواضح است که در این خصوص، تشخیص قاضی که با توجه به همه شواهد و قراین و اصول و قواعد حقوقی و فقهی به دست می‌آید، معتبر خواهد بود.

فهرست منابع

- اسکینی، ربیعا. حقوق تجارت. جلد اول. چاپ بیست و هفتم. تهران: سمت، ۱۳۹۹.
- امامی، سید حسن. حقوق مدنی. جلد اول. چاپ هفتم. تهران: کتاب‌فروشی اسلامی، ۱۳۶۸.
- امامی، سید حسن. حقوق مدنی. جلد دوم. چاپ پنجم. تهران: کتاب‌فروشی اسلامی، ۱۳۶۸.
- بجنوردی، سید محمدحسن. القواعد الفقهیه. جلد دوم. چاپ اول. قم: مطبعه الهادی، ۱۴۱۹ ق.
- ترحینی عاملی، سید محمدحسین. الزبده الفقهیه فی شرح الروضه البهیة. جلد پنجم. چاپ دوم. بیروت: دارالفقه للطباعه والنشر، ۱۳۲۷ ق.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. اندیشه و ارتقا: صد و یک مقاله در علم ماهیت‌شناسی حقوقی. چاپ اول. تهران: گنج دانش، ۱۳۸۷.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. مبسوط در ترمینولوژی حقوق. جلد اول. چاپ دوم. تهران: گنج دانش، ۱۳۸۱.
- سعادت مصطفوی، سید مصطفی و محمدمهدی تاتاری. «تحلیل عقد حفاظت در نظام حقوقی ایران با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه». پژوهشنامه حقوق اسلامی، ۱۴، ۳۷ (۱۳۹۲)، ۱۰۱-۱۲۸.
- DOI: 10.30497/law.2013.1490
- سنهوری، عبدالرزاق احمد. الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید (الایجار والعاریه). جلد ششم. چاپ سوم. بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۹۵۸ م.
- شهیدی، مهدی. حقوق مدنی: آثار قراردادها و تعهدات. جلد سوم. چاپ اول. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۲.
- شهیدی، مهدی. حقوق مدنی: تشکیل قراردادها و تعهدات. جلد اول. تهران: نشر حقوق‌دان، ۱۳۷۷.
- شهیدی، مهدی. سقوط تعهدات. چاپ سوم. تهران: کانون وکلای دادگستری، ۱۳۷۳.
- طباطبایی حکیم، سید محسن. مستمسک العروه الوثقی. جلد دوازدهم. چاپ سوم. بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۳۹۲.
- کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی: الزام‌های خارج از قرارداد: ضمان قهری (مسئولیت مدنی). جلد اول. چاپ اول. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
- کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها. جلد چهارم. چاپ اول. تهران: انتشارات به‌نشر، ۱۳۶۸.
- کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها. جلد سوم. چاپ اول. تهران: انتشارات به‌نشر، ۱۳۶۸.
- کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی: نظریه عمومی تعهدات. تهران: نشر یلدا، ۱۳۷۴.
- کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی، دوره عقود معین (۱). جلد اول. چاپ چهارم. تهران: شرکت انتشار با همکاری بهمن برنا، ۱۳۷۱.
- کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی، دوره عقود معین (۴). جلد چهارم. چاپ دوم. تهران: شرکت انتشار با همکاری شرکت بهمن برنا: انتشارات مدرس، ۱۳۷۶.
- کاتوزیان، ناصر. دوره مقدماتی حقوق مدنی: وقایع حقوقی. چاپ دوم. تهران: نشر یلدا، ۱۳۷۴.
- محقق داماد، سید مصطفی و یاسر مرادی. «تحلیل مسئولیت بانک‌ها در قبال مشتریان: موانع و راهکارها». اقتصاد اسلامی، ۱۸، ۷۲ (۱۳۹۷)، ۹۵-۱۲۰.
- محقق داماد، سید مصطفی. قواعد فقه (بخش مدنی). جلد اول. تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۴۰۰.
- مصطفوی، سید محمدکاظم. القواعد (مانه قاعده فقهیه)، چاپ سوم. قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۷ ق.
- نجفی، محمدحسن. جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام. جلد بیست و هفتم. چاپ ششم. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۹۴ ق

This Page Intentionally Left Blank